

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Fogyatékos Személyek
Esélyegyenlőségéért
Közhasznú Nonprofit Kft.

Fogyatékossgal élő gyermekekkel szembeni abúzus a helyi közösségekben

Kutatási beszámoló

Kovács Mariann

Készült az Emberi Erőforrások Minisztériuma által támogatott, a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft. által 2017-ben megvalósított abúzus szakmai program keretében.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Fogyatékos Személyek
Esélyegyenlőségéért
Közhasznú Nonprofit Kft.

2017. Budapest

Vezetői összefoglaló

A fogyatékossgal élő emberek Magyarországon egy stigmatizált kisebbségben lévő csoportot alkotnak, és ennek megfelelően alakul a társadalomban elfoglalt helyük is (sajnálatra méltó, támogatandó vagy megvetendő, gyakran nem egyenrangú ember).

Jelen kutatásunk célja a fogyatékossgal élő gyerekek és családjaik közösségekben, társadalomban lévő stigmatizáltságának és az általuk tapasztalt abúzusoknak a feltárása, és ennek segítségével a részvételi akadályok beazonosítása, a tradicionálisan kirekesztő struktúrák bemutatása.

Kutatásunk során, két helyszínen (Budapest egyik kerületében és egy kisvárosban) összesen 39 interjú készült, ebből 8 fókuszcsoportos beszélgetés 2017. március 20. és május 20. között.

Főbb megállapítások:

- Kutatásunkban az **abúzus fogalmát tágan értelmeztük**, a fizikai és lelki bántalmazás, bántás mindenféle formáját beleértettük. Az abúzus kifejezés interjúalanyainkban szinte minden esetben félelmet, zavart keltett, és többségük kizárólag a szexuális abúzust értette alatta. A magyar társadalomban az abúzust nagyon erős tabu övezi, amiről nem lehet beszélni, amit szégyellni, rejtegetni kell. A tágabb értelmezési keret lehetőséget biztosított számunkra arra, hogy előbukkanjanak az abúzus különböző formái (fizikai, lelki stb.) interjúalanyaink elbeszéléseiben.
- **Fizikai abúzus** két, általunk vizsgált fogyatékossgal élő gyereket nevelő családban jelent meg. Mindkét esetben az apa a gyerekek szeme előtt bántalmazta az anyát. Mindkét család hátrányos helyzetű (bizonytalan, rossz lakhatás, megélhetési nehézségek), ahol a fogyatékossgal élő gyerekek érzelmileg instabilak, és a fogyatékossgal is összefüggésben állhat a bántalmazás (mindketten viselkedés- vagy magatartászavarral küzdenek). A családok érdemi segítséget nem kaptak az abúzus kapcsán.
- A **családsegítő szolgálatok** – feltehetően a túlterheltség miatt – jellemzően csak anyagi és adminisztrációs segítséget jelentenek a rászoruló családok számára. Sok esetben a családok egyfajta felügyeleti szerepet is kapcsolnak hozzájuk. A családsegítő központok munkatársai, úgy tűnik, érzelmi támogatást, az emberi kapcsolatok, viszonyok rendezésében segítséget kevésbé képesek nyújtani, több esetben nem is tudtak a családon belüli erőszakról. A családsegítő szolgálatok számára prioritássá kellene, hogy váljon az emberek közötti és a családon belüli kapcsolatok támogatása, bizalmi

kapcsolatok kiépítése, hogy az esetleg felmerülő problémák, bántások, bántalmazások kiderüljenek, és segíteni tudják ezek kezelésében a családokat.

- Kutatásunkban az **abúzus leggyakoribb formája** (ami mindegyik családnál megjelent) az a fajta „**intézményes bánásmód**”, ahol tárgyként kezelik a fogyatékossgal élő gyerekeket és családjukat (pl. diagnózisalkotás, iskolaváltás), és ahol az érdekeik, igényeik (gyors és hatékony ügyintézés, megfelelő tájékoztatás, érzelmi segítség stb.) nem jelennek meg. Ez a szülőknek az intézményes segítségekkel, támogatásokkal, szakemberekkel szembeni bizalmatlanságát, félelmét növelheti, és együttműködési hajlandóságukat csökkentheti.
- Amennyiben a fogyatékossgot az oktatási intézmények fedezik fel, a szülők egy része elutasító, elhárítja a problémát. Több szereplő szerint nagyon sok múlik azon, hogyan kommunikálnak a szülőkkel, mit javasolnak, mennyire támogatóak, mennyire a gyerek érdekeit hangsúlyozzák. A szülők egy része az iskola elől eltitkolja a már meglévő szakértői bizottsági papírt, annak ellenére, hogy a gyerek az iskolában rosszul teljesít. Gyakorlatilag a szülők döntése és felelőssége, hogy a gyermeküket elviszik-e a szakértői bizottság elé, illetve hogy betartják-e a szakértői bizottság véleményében foglaltakat. A családsegítők rendszeresen tartanak esetmegbeszéléseket a szülők és az iskola bevonásával. Ők is azt tapasztalják, hogy gyakran félrecsúszik a kommunikáció, és az iskola nem a gyerek érdekeit nézi.
- A hátrányos helyzetű, kevesebb kapcsolati tőkével rendelkező családok gyakran azt sem tudják pontosan, mi történik a gyerekükkel, és ez milyen következményekkel jár, ezért teljesen ki vannak szolgáltatva a különböző intézményeknek, amelyekkel a fogyatékossg kapcsolatban találkoznak. Ráadásul kutatásunk szerint velük szemben előítéletesebbek is a különböző intézményekben (pl. oktatási intézmények, egészségügy, önkormányzat, rendőrség, kortárs csoportok). Az egyes intézmények általában nem tudják kezelni a családok adott fogyatékossgáról való ismeretének különbségeit, és sok esetben nem tájékoztatják őket a lehetőségeikről és jogaikról, amivel kifejezetten hátráltatják a fogyatékossgal élő gyermek fejlesztését. A szülők sok esetben magukra vannak hagyva ezzel a problémával, és ha ők maguk nem járnak utána, a gyermek részben ellátatlan marad.
- Kutatásunkban azt találtuk, hogy a fogyatékossg a megkérdezett középiskolás gyerekek számára többnyire **hátrányként** jelenik meg. A mindennapi életben, a társadalmi életben a fogyatékossgal élők valamiféle hátránnyal rendelkezők, akik segítségre szorulnak, sajnálatra méltóak, ugyanakkor bizonyos esetekben félelmetesek, akikkel sokszor nem tudják, hogyan kellene viselkedni. Ha érintett is jelen van a beszélgetésen, akkor gyakran tabuvá válik a fogyatékossg. Az érintettek egyfajta akadályként, szégyellnivaló másságként élik meg a fogyatékossgukat, ami miatt társadalmi részvételük korlátozottá

válik. A lakossági interjúk alapján a megkérdezettek vagy nagyon elutasítóak vagy elfogadóak a fogyatékossgal élőkkel szemben. A fogyatékossgal meghatározásakor egy részük valamilyen hátrányt említ, de nagyon sokan társítanak hozzájuk valamilyen emocionális plusz képességeket (pl. nagyon tudnak szeretni, boldogok).

- A fizikai és **lelki abúzus** különböző formái minden iskolában jelen vannak a tanulók egymás közötti kapcsolataiban. Míg a felnőttek, a tanárok jellemzően kevésbé érzékelik ezt, s többnyire eszközeik sincsenek ennek kezelésére, a fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján megállapíthatjuk, hogy a diákok többsége saját maga is tapasztalt már bizonyos mértékű kiközösítést, illetve bántást a kortársak részéről. Az általános iskola SNI tagozatán az érintett gyerekek legfőbb negatívumként az egymás közötti csúfolódást, egymás bántását említették. Egy alapítványi iskolát és egy KLIK-es általános iskolát találtunk a kutatásunkban, ahol kiemelt figyelmet fordítanak a másság elfogadására. Az alapítványi iskolában minden osztályban van SNI-s tanuló, amiről tájékoztatják a szülőket is, s az ő osztályközösségbe való befogadásukra intézményi szinten is fel vannak készítve a tanárok (oktatási és konfliktuskezelési szempontból is).
- A tanulók véleménye megoszlik arról, hogy az osztályukban hogyan fogadnának egy fogyatékossgal élő gyereket. A tanulók egy része szerint kiközösítenék, míg mások szerint befogadnák őket. Sokak szerint a fogyatékossgal típusától és mértékétől függ, hogy sikerülne-e az integráció. Többen azt gondolják, hogy a fogyatékossgal élő gyerekek számára speciális oktatás kell.
- A középiskolás tanulók, bár szinte minden osztályban van SNI-s, többnyire nem tudják, mi az, még ha érintettek, akkor sem. Van, aki úgy gondolja, hogy az SNI előny, van, aki úgy, hogy hátrány, de nem fogyatékossgal. A tanítási gyakorlatban azonban szinte egyáltalán nem különülnek el a BTM-es gyerekek a fogyatékossgal élő gyerekektől, sőt nagyobb terhet jelentenek az iskolában számosságuk miatt.
- **Az integráció megvalósítása ellentmondásos az oktatási intézményekben.** Az intézményvezetők szóban nyitottak lennének az integrálásra bizonyos feltételek megvalósulása mellett: anyagi feltételek (eszköz, épület felújítás) és humánerőforrás bővítése. Az iskolákban a tanárok számára az integrált oktatás, különösen segítő szakemberek nélkül, plusz terhet jelent, amit financiálisan sem jutalmaznak. Többségük szerint a fogyatékossgal élő gyerekek egy része nem integrálható, több esetben az értelmi fogyatékossgal élő, vagy súlyos fogyatékos gyerekek szegregált oktatását javasolják.
- Bizonyos szereplők szerint az integráció előnyt jelent a nem fogyatékossgal élő gyerekek számára, érzékenyebbé, segítőkészebbé, elfogadóbbá teszi őket. Mások szerint viszont hátrányt jelent, mert akadályozza őket a tananyaggal való haladásban,

fejlődésben. Van, aki szerint előnyt jelent az integráció a fogyatékossgal élő gyerekek számára, mert a kortárs csoport hatására jobban fejlődnek, míg mások szerint speciális, szegregáltan megoldható fejlesztésre is szükségük van.

- Kutatásunkban azt találtuk, hogy **az integráló iskolák eredményes működéséhez több feltételnek egyszerre kellene teljesülnie**: akadálymentes épített környezet, pedagógusok felkészítése, érzékenyítése, segítő szakemberek alkalmazása, alacsony létszámú osztályok, egyéb segédeszközök megléte. Tapasztalataink szerint az integráló iskolák között jelentős különbségek vannak a tényleges felkészültséget tekintve, azzal együtt, hogy a törvényi előírásokat betartják.
- **Az integráló iskolákban tanító pedagógusok jellemzően nincsenek felkészítve** arra, sem módszertanilag (az alapidiplomájukhoz nem kapnak arra vonatkozó képzést, hogyan tanítsanak SNI-seket, hogyan differenciáljanak osztályon belül), sem az attitűdjüket tekintve (kommunikáció), hogyan kezeljék a fogyatékossgal élő gyereket az osztályban és a fogyatékosági, BTM-es alapinformációik is sok esetben hiányoznak. Az egyéni képességeiken, érzékenységükön és módszertani kreativitásukon múlik, hogyan tudják megoldani ezeket a helyzeteket. Úgy tűnik, hogy eredményesebb az a módszer, ahol az iskolákban mindennapos a gyógy-, vagy fejlesztőpedagógus jelenléte, és az elérhető minden (nem csak a fogyatékos) diák számára.
- A **félig-integrált megoldást** (szegregált SNI tagozat a normál iskolán belül) viszont minden érintett szereplő támogatta, azonban tapasztalataink szerint ennek is vannak hátrányai: észrevétlenül maradnak az iskolában, tehát a tényleges integráció nem valósul meg, és továbbtanulási esélyeik kifejezetten rosszak.
- Kutatásunkban találtunk egy olyan **modell értékűen működő integrált bölcsődét**, ahol súlyos fogyatékossgal élő gyerekek nem fogyatékos gyerekekkel egy csoportban vannak, heti több alkalommal korai fejlesztést kapnak a gyerekek és a szülőket folyamatosan tájékoztatják, informálják a különböző fejlesztési lehetőségekről, a nekik járó támogatásokról. A bölcsőde a helyi önkormányzat támogatásával működik. A bölcsődéből kikerülve azonban a súlyosan fogyatékos gyerekeknek szinte lehetetlen integráltan működő intézményt találni.
- Az **iskolák közötti szegregáció** nemcsak az SNI-s gyerekek egyenlőtlen megoszlásában, hanem a családok társadalmi státuszában is megjelenik. A szegregálódó iskolákban egyre több a rossz anyagi helyzetű gyerek, azonban a hátrányos helyzet tartalmi meghatározásának megváltoztatása miatt ezek a családok számtalan támogatástól (ingyen tankönyv, étkezés) elesnek. Így az amúgy is szegény családból származó SNI-s gyerekek elszegényedése, fejlesztése még kritikusabbá válhat.

Ajánlások

Abúzus prevenció az oktatási intézményekben:

Középiskolákban, általános iskolákban a tanulók és a pedagógusok részére workshopok, érzékenyítő tréningek: mi az abúzus, ki mit ért abúzus, bántalmazás alatt, kinek milyen saját élményei vannak, az iskolában az abúzus hogyan jelenhet meg, mit lehet tenni ellene. A diákok számára kommunikációs és konfliktuskezelő tréningek, ön- és társismereti csoportok rendszeres szervezése. Mindez hozzájárulhat az abúzus körüli tabuk lebontásához, és a sok esetben láthatatlan abúzusok láthatóvá tételéhez.

Cél: Segít a tanárok számára felismerhetővé tenni az iskolán belüli bántalmazásokat, eszközöket ad a kezükbe ezek megelőzésére és megakadályozására. A tanulókat hozzásegíti ahhoz, hogy csökkenjen a kortársak közötti bántalmazások száma, s eszközt ad számukra arra, hogy megakadályozzák az egymás közötti bántalmazásokat, segítsenek társaiknak vagy tudjanak kihez segítségért fordulni.

Fogyatékossgal élők integrációja az oktatási intézményekben:

Középiskolákban, általános iskolákban a tanulók és a pedagógusok részére workshopok, érzékenyítő tréningek: mi a fogyatékossg, SNI, hogyan lehet kezelni a másságot egy osztályközösségben, iskolában, családban, a helyi közösségben.

Cél: másság, fogyatékossg elfogadása, integrált iskolák működésének hatékonyabbá tétele, iskolai bántalmazások csökkentése.

Abúzus prevenció a hivatalos ügyintézés helyszínein:

Önkormányzatok, hivatalok, számára információs, kommunikációs és érzékenyítő tréningek a fogyatékossgal élő gyerekek intézményes lehetőségeiről, jogaikról, a családoknak járó támogatásokról és a családot támogató kommunikációs formákról.

Cél: csökkenjen az „intézményes” bántások száma, hatékonyabbá váljon a családok számára az ügyintézés, a fogyatékossgal élő gyerek a lehető legjobb ellátást és támogatást kapja.

Abúzus prevenciója egészségügyi, szociális dolgozók körében:

Egészségügyi, szociális és oktatási intézményekben dolgozók számára információs, kommunikációs és érzékenyítő tréningek a fogyatékossgal élő gyerekek intézményes lehetőségeiről, jogaikról, a családoknak járó támogatásokról és a családot támogató kommunikációs formákról.

Cél: csökkenjen az „intézményes” bántások száma, hatékonyabbá váljon a családok számára az ellátás, a fogyatékossgal élő gyerek a lehető legjobb ellátást és támogatást kapja.

Abúzus felismerésében való jártasság növelése az intézményekben:

Speciális tréningek kidolgozása és alkalmazása a családsegítőkből és az oktatási és egészségügyi intézményekben dolgozók számára, ami segít beazonosítani és megszüntetni a családon belüli erőszakot. A helyi szociális, egészségügyi, önkormányzati, oktatási, rendőrségi, egyéb, helyben fontos szerepet betöltő (pl. civilek) szereplők rendszeres (havonkénti) szervezett találkozója, nem csak krízishelyzetben.

Cél: a családon belüli erőszak megelőzése, feltárása és megakadályozása.

A családsegítő intézmények kiemelt feladatává tenni a hozzájuk forduló családokkal való bizalmi kapcsolat kiépítését, az emberi kapcsolatok segítségét.

Cél: a családon belüli erőszak megelőzése, feltárása és megakadályozása.

Támogatás a családok számára:

A hátrányos helyzetű családok számára a diagnosztika folyamatában, és ha szükséges, a későbbiekben is, támogató, kísérő személy, aki érzelmi és fizikai támaszt is nyújt. Egyrészt tájékoztatja a családot arról, hogy mi történik a gyerekekkel, milyen lehetőségeik vannak, és segít a különböző intézményekkel és szakemberekkel kapcsolatos kommunikációban. Másrészt a fogyatékossgal élő gyerekek és a család számára érzelmi, pszichológiai tanácsadást nyújt, támogatja őt a diagnosztika folyamán és azt követően őket.

Cél: a családok segítése a fogyatékossg elfogadásában, trauma csökkentése, közösségi beilleszkedés támogatása.